

PROTECȚIA PATRIMONIULUI INDUSTRIAL ȘI ARHEOLOGIA INDUSTRIALĂ ÎN ROMÂNIA¹ - SCURTĂ PRIVIRE DE ANSAMBLU -

Irina Ioana IAMANDESCU

Clădirile și structurile construite pentru activități industriale, procesele și uneltele folosite, orașele și peisajele în care sunt amplasate, împreună cu manifestările lor tangibile sau intangibile, sunt de o importanță fundamentală. Ele trebuie studiate, istoria lor trebuie predată, înțelesul și semnificația lor trebuie demonstrate și subliniate în ochii opiniei publice, iar exemplele cele mai semnificative și caracteristice trebuie identificate, protejate și întreținute, în sensul Cartei de la Veneția, spre folosul prezentului și viitorului

extras din preambulul Cartei Patrimoniului Industrial

Carta Patrimoniului Industrial² TICCIH - adoptată de TICCIH - Comitetul Internațional pentru Conservarea Patrimoniului Industrial, la congresul său de la Moscova/Nizhny Tagil în 2003, reprezintă un document de referință în domeniul relativ recent al arheologiei industriale, aflându-se la capătul unei evoluții continue în a doua jumătate a secolului al XX-lea, evoluție împletită deseori cu lupta pentru recunoașterea legitimității acestui nou câmp de cercetare.

Prima utilizare a controversatului termen de „arheologie industrială” a apărut în Anglia anilor ‘50 ai secolului trecut, oficializarea sa făcându-se apoi în 1959 de către “Council for British Archaeology”. Odată cu înființarea în 1973 a TICCIH și, mai apoi, cu prima *Recomandare în domeniu a Consiliului Europei* (nr. 872 /1979), legitimitatea domeniului este consolidată, iar politicile de protecție a patrimoniului încep să se ocupe cu mai multă atenție de cercetarea și conservarea patrimoniului industrial.

Chiar dacă uneori termenul este contestat și specialiștii domeniului au fost mai preocupați de protecția imediată a patrimoniului industrial periclitat decât de fundamentarea teoretică a noii discipline, arheologia industrială s-a impus ca domeniu interdisciplinar complex, a cărui arie de cercetare se referă la mărturiile,

materiale sau imateriale, ale modului de viață și de producție industrială, în evoluția lor istorică. Interpretând aceste mărturii din punct de vedere economic, tehnologic, arhitectural, arheologia industrială face, în secolul al XXI-lea, un pas important înainte, luând în considerare puternica semnificație culturală³ a patrimoniului industrial, ca element determinant al evoluției societății umane. Politicile de protecție a patrimoniului țin astăzi cont de această semnificație. Prin campanii sistematice de inventariere (ca primi pași indispensabili în protecția patrimoniului industrial) s-au putut identifica tipurile de valori de patrimoniu industrial, precum și riscurile la care acestea erau supuse, putându-se astfel lua deciziile necesare pentru salvarea unor situri considerate semnificative și amenințate cu dispariția. Au existat unele pierderi inevitabile, însă numeroase monumente au fost recuperate, mai ales începând cu anii ‘90 și, odată cu recunoașterea internațională a importanței domeniului, mai multe situri industriale având valoare universală excepțională au fost incluse în Lista Patrimoniului Mondial⁴.

Teritoriul României este depozitar al unui patrimoniu industrial – construit sau mobil considerabil pentru sud-estul Europei, datând în principal din perioada secolelor al XVII-lea – al XX-lea. Pe lângă obiecte unice, sunt prezente eșantioane

1 Textul de față reia unele pasaje din *Raportul național pentru congresul TICCIH din septembrie 2006*, precum și din articolul *Arheologia industrială - repere internaționale și contribuții românești*, publicat în volumul *Patrimoniul industrial al Banatului Montan valoare europeană și potențial de integrare*, UAUIM, București, 2005, ambele având-o ca autor pe subsemnata, în dorința de a oferi cititorilor un material de sinteză cât mai exact și cuprinzător.

2. *The Moscow Charter for the industrial heritage*, 2003 www.mnactec.com/TICCIH/

3. Palmer, Marilyn, Neaverson, Peter, *Industrial Archaeology. Principles and practice*, Routledge, London, 2000, p. 15

4. vezi și <http://whc.unesco.org/en/list/>

coerente de dezvoltare ilustrând încă toate fazele cunoscute ale evoluției industriale (pre industrială, manufacturieră, industrială, fin-de-siècle și hiperindustrializată, din epoca socialistă). După al doilea război mondial, regimul comunist a confiscat dar nu a distrus aceste dotări, în dorința de a le exploata uneori cu investiții mai mult decât minime. Dezvoltarea industrială intensivă, de multe ori încurajată artificial, politic, a dat naștere unor noi imense situri industriale) care uneori le-au asimilat pe cele mai vechi). Câteva dintre ele au fost, curând după 1989, închise, acest lucru determinând probleme sociale importante și creând importante zone destructurate.

Situația economică precară a multora dintre societățile care dețin patrimoniul industrial le determină fie să abandoneze patrimoniul, a cărui întreținere este prea costisitoare (un caz trist este cel al Morii Assan din București, aparținând unei societăți aflate în lichidare, care a lăsat, mai mult sau mai puțin întâmplător, monumentul pradă distrugerii), fie să-l „refuncționalizeze”, cu investiții distructive ieftine și de slabă calitate. Din comoditate sau din lipsa unei strategii de perspectivă, sunt preferate construcțiile noi intervențiilor mai pretențioase pentru recuperare-restaurare, sunt casate și distruse utilaje valoroase sub motivul re tehnologizării. Aceste inițiative sunt cu atât mai dăunătoare pentru marile ansambluri, împărțite prin privatizările grăbite de la începutul anilor '90, ansambluri a căror coerență inițială nu se va mai putea în curând descifra. Reprezentând procente impresionante din suprafața orașelor și situându-se acum relativ aproape de

centrele urbane, ariile industriale destructurate, foste industrii de marcă ale orașului, sunt văzute ca o imensă rezervă urbanistică în așteptare de destinații. Proprietarii și investitorii interesați de amplasamentele foarte avantajoase nu doresc să investească în reconversie, simțindu-se condiționați de restricții și probleme de restaurare pentru ceea ce ei considerau ca spațiu sau teren disponibil pentru orice fel de intervenție profitabilă.

Sustinerea opiniei publice, nu întotdeauna receptivă la un astfel de subiect, este greu de obținut în România. Pe lângă o anumită lipsă a spiritului civic, oamenii nu sunt atașați de acest subiect, considerând uneori “fabrica” un simbol al îngrădirii libertății personale, al subordonării și acceptând cu greu s-o vadă, de exemplu, în cărți poștale ilustrate, alături de monumente consacrate cum sunt mănăstirile din nordul Moldovei.

Pe de altă parte însă, unii foști sau actuali lucrători încep să devină interesați și decid uneori să ia atitudine în favoarea păstrării memoriei industriale (așa cum a făcut-o recent un grup de foști muncitori și ingineri de la Combinatul Siderurgic Reșița, pentru a salva de la distrugere ultimul furnal de la Reșița). De asemenea, unii proprietari de situri industriale au început, să vadă potențialul vechilor clădiri industriale pentru imaginea unei mărci de tradiție, decidând chiar să facă mici muzee de fabrică (cum este cazul Fabricii de bere din Timișoara, producător al mărcii *Timișoreana*).

În momentul de față, protecția legală a patrimoniului industrial este asigurată, în principal, prin Legea 182/2000 privind protejerea patrimoniului cultural mobil și Legea 422/2001

privind protejarea monumentelor istorice, cu modificările și completările ulterioare. Cele două legi stabilesc responsabilități și unele (încă „discrete”) facilități pentru deținătorii de patrimoniu și pentru cei care doresc să investească în restaurare. În conformitate cu cea de-a doua lege (modificată și completată recent de Legea 259/2006) monumentele protejate din România sunt cele înscrise în Lista Monumentelor Istorice – L.M.I. Dintr-un total de 29425 de monumente, ansambluri și situri, un număr de 716 sunt industriale sau în relație cu dezvoltarea industrială. Lista monumentelor istorice (2004) are însă scăpări importante. Informațiile legate de monumentele clasate sunt deseori limitate la denumire și adresă poștală, pentru ansambluri de mii de metri pătrați neexistând vreo ierarhizare valorică a numeroaselor corpuri de clădiri sau un inventar al utilajelor conținute. Cele mai periclitate situri sunt cele care nu sunt înscrise în L.M.I. (întrucât la procesul de elaborare a acesteia, la începutul anilor '90, au participat diferiți experți, receptivi la tematica patrimoniului industrial) și deci neprotejate prin Lege. Deși clasarea de urgență în caz de pericol este posibilă, chiar fără acordul proprietarului, procesul de clasare de noi situri este lent și dificil. În schimb cererile pentru declasarea siturilor industriale sunt, din cauza diverselor presiuni economice, destul de numeroase. Ministerul Culturii și Cultelor – Serviciul Monumentelor Istorice, a elaborat un nou proiect de Lege a patrimoniului industrial, care se află în momentul de față în dezbateră publică și este menit să coreleze elemente ale legislației actuale, să însoțească

metodologic sau să întărească unele prevederi cum sunt accesul în situri industriale, metodele de privatizare a societăților industriale, campanii de inventariere și releveu.

Răspunzând necesității unei inventarii sistematice a acestui patrimoniu, Ministerul Culturii și Cultelor a mai demarat și un program pentru Salvarea patrimoniului industrial din România, program care urmărește declanșarea inventarierii specializate, identificarea obiectivelor în pericol, găsirea de soluții și parteneri pentru salvarea lor, mediatizarea domeniului și stabilirea unei strategii naționale coerente pe termen lung. În prima etapă, aflată acum în derulare, având în vedere resursele materiale limitate și lipsa de uniformitate a prezenței specialiștilor din domeniu în teritoriu, s-a inițiat un experiment axat pe identificare / minimă catalogare / urgențe de salvare / propuneri de clasare. Prin intermediul aceluiași program se urmărește totodată identificarea resurselor umane din domeniu.

Deși primi pași valoroși s-au făcut în anii '80, în special în zona Banatului, prin eforturile unor istorici - muzeografi sau arheologi, arheologia industrială este încă un domeniu nou și nu foarte bine definit în România. Cercetarea în domeniu este ilustrată de unele studii și articole referitoare la situri sau la evoluții particulare. Nu au fost publicate studii sintetice de amploare. O primă lucrare de specialitate - *Arheologia Industrială pe teritoriul României* (V. Wollmann, 2003), furnizează primele informații despre patrimoniul din Transilvania și Banat. Cursuri introductive ocazionale au fost organizate la Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu”

sau la Universitățile din Cluj Napoca, Reșița sau Timișoara. Astfel de cursuri au fost introduse în programa Centrului de Pregătire Profesională în Cultură, centru care a inițiat recent și o bază de date a specialiștilor din domeniu. Câteva proiecte de licență sau teze de Master în arhitectură sau geografie au fost dedicate cercetării și restaurării patrimoniului industrial.

În intenția de a corela aceste eforturi mai degrabă dispersate, Ministerul Culturii și Cultelor a organizat, începând cu 2001, o serie de întâlniri științifice internaționale – ateliere de arheologie industrială (2001 - București, 2002 - Banatul Montan, 2003 - Cluj Napoca, 2004 - Baia Mare). Atelierele au fost susținute de TICCIH (în ale cărui *Buletine* se pot găsi rapoartele a două dintre manifestări) și au avut o semnificativă participare românească și europeană, contribuind la o mai profundă înțelegere a arheologiei industriale în România, prin experiența europeană. Prin schimbarea anuală a locului de desfășurare, atelierele au făcut posibil contactul cu importante situri industriale din România, de la instalații tehnice din lemn (numeroase, de multe ori bine păstrate și încă în funcțiune) la mine și situri metalurgice. Pe parcursul atelierelor a devenit clară necesitatea creării unei organizații naționale pentru arheologie industrială, care să fie afiliată la TICCIH. Acest proces este în curs de definitivare, existând intenția lansării oficiale a Asociației la cel de-al cincilea Atelier internațional de arheologie industrială ce se va organiza în 10-15 octombrie 2006 la București și Reșița.

O serie de proiecte internaționale au fost demarate în ultimii ani, unele dintre ele datorită Atelierelor, printre

care amintim numai câteva: Ministerul Culturii și Cultelor și Institutul de Cercetări Ecomuzeale - parteneri în programul Patrimoniu industrial între pământ și mare – pentru o rețea europeană de ecomuzee – un proiect european *Cultura 2000*, derulat sub patronajul TICCIH și în parteneriat instituții din șapte țări europene (www.amers.info); Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” – partener în FORCOPAR – un proiect european *Leonardo* privind realizarea unui studiu de fezabilitate pentru un sistem de învățământ la distanță (e-learning) în domeniul arheologiei industriale (www.forcopar.com); asocierea României la propunerea de creare a unui nou itinerariu cultural european privind patrimoniul industrial (www.itinerairesculturels.com);

Dintre proiectele naționale sunt de menționat: proiectul *Memoria Patrimoniului Industrial* derulat de Complexul Național Muzeal Moldova – Iași și finanțat prin *Fondul Cultural Național*; Proiectul de cercetare *Patrimoniul Industrial al Banatului Montan – valoare europeană și potențial de integrare*, derulat de Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” din București și finanțat de CNCISU. Deși exemplele de recuperare a patrimoniului industrial sunt încă rare în România (aici ar fi de menționat restaurarea fabricii de bere din Timișoara sau reconversia unui fost depou de tramvaie la București), experiența câștigată deja la nivel de concept va duce probabil, în scurt timp, la rezultate concrete.

Nu în cele din urmă sunt de menționat evenimentele culturale organizate în România cu ocazia zilei internaționale a monumentelor și

siturilor (18 aprilie), ce a avut în 2006 ca temă patrimoniul industrial. Pentru conștientizarea de către public a valorii culturale a patrimoniului industrial au fost organizate expoziții, dezbateri publice, lansări de carte, un forum online cu tema *Patrimoniul industrial în fostele țări comuniste*, precum și lansarea paginii oficiale de internet dedicate patrimoniului industrial din România, ca prim instrument de comunicare în domeniu (www.cimec.ro/patrimoniuiindustrial).

Prin urmare se poate spune că România începe să reacționeze (chiar dacă mai târziu decât ar fi putut s-o facă) în fața provocării reprezentate de acest inedit domeniu și că, încet-încet, unele inițiative sunt puse în practică în domeniul legislativ, pentru realizarea de inventare, formarea de specialiști, recuperarea patrimoniului industrial sau sensibilizarea publicului în fața urmelor unei evoluții industriale ce a contribuit esențial la definirea identității noastre.